

MARKAZIY OSIYO XALQLARINING ETNO-TARIXIY JARAYONLARI: KECHA VA BUGUN

XALQARO ILMIY ANJUMAN

ЖАҲОН ТАРИХШУНОСЛИГИДА ХАЛҚНИНГ ПАЙДО БЎЛИШИГА ОИД НАЗАРИЙ КОНЦЕПТУАЛ ҚАРАШЛАР

А.Х. Дониёров

Тарих фанлари доктори, профессор

Тошкент давлат шарқшунослик университети

В.Э. Абиров

ўқитувчи,

Тошкент давлат шарқшунослик университети,

Е-маил манзили: abirovvalisher@gmail.com

Калит	сўзлар:	Аннотация:
Примордиализм, конструктивизм, инструментализм, назарияси, этниклик, илмий қараш, концепция, методология, тарихшунослик, этнология.	этнос	Мақолада жаҳондаги халқнинг пайдо бўлишига доир назарий ёндашувлар ўрганилиб, таҳлил қилинади. Этнос ва этниклик, этногенез ва этник тарих муаммосига доир назарий-методологик қарашлар примордиализм, конструктивизм ва инструментализм ёндашувлари асосида кўриб чиқилди. Бу ёндашувларни таҳлил қилишдан кўзланган асосий мақсад ўзбек халқи ва унинг шаклланиши билан боғлиқ қарашларнинг бугунги тақдири, келажакдаги ривож қайси йўл орқали ривожланиши мақбул эканлигини очиқ беришдан иборат. “Этнос” назариясининг мазмун-моҳияти тафсиқланиб, унинг оқибатлари кўриб чиқилади. Ўзбекистон этнологияси тадқиқотларда советча протекционизм (ўз қарашларини ҳимоя қилиш ҳолати) етакчи ўринга эгалиги масаласи ҳақида танқидий фикр юритилади.

THEORETICAL CONCEPTUAL VIEWS ON THE EMERGENCE OF THE NATION IN WORLD HISTORY

A.Kh. Doniyorov

DSc, Professor,

Tashkent State University of Oriental Studies,

V.E. Abirov

teacher, Tashkent State University of Oriental Studies,

Uzbekistan

E-mail address: abirovvalisher@gmail.com

Key words: Primordialism, constructivism, instrumentalism, theory of ethnos, ethnicity, scientific view, concept, methodology, historiography, ethnology.

Abstract: The article discusses and analyzes theoretical approaches to the emergence of people in the world. Theoretical and methodological approaches to the problem of ethnos and ethnicity, ethnogenesis and ethnic history based on the approaches of primordialism, constructivism and instrumentalism are considered. The main purpose of the analysis of these approaches is to identify the current fate of the Uzbek people and the views associated with its formation, and which path is optimal for its further development. The essence of the theory of "ethnos" is explained and its consequences are considered. A critical opinion is given about the leading position of Soviet protectionism (the state of protecting one's views) in ethnological studies of Uzbekistan.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ВЗГЛЯДЫ НА ВОЗНИКНОВЕНИЕ НАЦИИ В ВСЕМИРНОЙ ИСТОРИИ

А.Х. Дониёров

доктор исторических наук, профессор

Ташкентский государственный университет востоковедения

В.Э. Абиров

преподаватель,

Ташкентский государственный университет востоковедения,

Адрес электронной почты: abirovvalisher@gmail.com

Ключевые слова:	Аннотация:
Примордиализм, конструктивизм, инструментализм, теория этноса, этничность, научный взгляд, концепция, методология, историография, этнология	В статье рассматриваются и анализируются теоретические подходы к возникновению людей в мире. Рассмотрены теоретико-методологические подходы к проблеме этноса и этничности, этногенеза и этнической истории, основанные на подходах примордиализма, конструктивизма и инструментализма. Основная цель анализа этих подходов - выявить нынешнюю судьбу узбекского народа и взгляды, связанные с его формированием, и какой путь является оптимальным для его дальнейшего развития. Объясняется сущность теории «этноса» и рассматриваются ее следствия. Дается критическое мнение о лидирующем положении советского протекционизма (государства защиты своих взглядов) в этнологических исследованиях Узбекистана.

Жаҳонда илм-фан ривожига билан бир қаторда инсониятнинг келиб чиқиши, унинг қонуниятлари, сабаб ва оқибатларини ўрганишга бўлган қизиқиш ҳам ортиб борган. Бу

кизикишнинг ортиши баробарида инсониятнинг шаклланишига доир қарашларнинг, ёндашув ва назарияларнинг, турли илмий тадқиқот марказларининг шаклланиши жараёни юз берди. Дунёнинг турли давлатларида ҳукм сураётган ўзаро фарқли бошқарув тизимлари ва улар ўртасидаги қарама-қаршиликлар инсониятнинг шаклланишига бўлган ёндашувнинг ҳам турлича бўлишига ўз таъсирини ўтказди.

Ҳозирги вақтда халқларнинг шаклланишига доир қуйидаги асосий назарий-методологик ёндашувлар мавжуд:

1. **Примордиализм** (лотинча “primordial” – “ибтидоий”, “дастлабки”, “бошланғич”) ёки **эссенциализм** йўналиши. Мазкур йўналиш этнологияда кенг тарқалган назариялардан бўлиб, унинг тарафдорлари таъкидлашича, этнос ёки этниклик табиатда ёки жамиятда объектив асосга эга бўлган аниқ феномендир[1:134]. Яъни, примордиалистларнинг деярли барча ғоялари халқнинг ўз-ўзидан, ташқи таъсир ва конструкцияларсиз ривожланганига ишора қилади.

“Примордиализм” атамаси 1957 йилда америкалик социолог Э. Шилс томонидан киритилган. Примордиализм доирасида этник масала инсоният жамияти ва маданиятининг асл мулки сифатида белгиланади[2]. Примордиализмда иккита асосий ёндашув мавжуд. Пьер Ван ден Бергенинг социобиологик ёндашувига кўра этник гуруҳ кенгайган қариндошлик шакли сифатида тан олинса, Клиффорд Гирцнинг эволюцион-тарихий ёндашуви маданий хусусиятларга кўпроқ аҳамият қаратади. Бу йўналишга оид назарий ва услубий қарашлар Европа ва АҚШда у қадар катта машҳурликка эришмаган, фақатгина совет даврида унга бўлган эътибор ҳамда марксистик ёндашувга мослаштириш қулайлиги туфайли этнология фанининг асосий методологик қуролига айланган.

Ушбу йўналишнинг йирик намоёндаларига ғарб олимларидан: К. Гирц (C. Geertz), Э. Вулф (E. Wolf), Р. Гамбино (R. Gambino), У. Коннор (W. Connor), А. Грили (A. Greely), Т. Парсонс (T. Parsons), П. ван ден Берг (Pierre L. van den Berghe), А. Уоллес (A. Wallace), палеонтолог Дж. Симпсон (G. Simpson), социолог Дж. Йингер (J. Yinger); рус этнограф ва тарихчи олимларидан: С. Широкогоров, Л. Гумилёв, Ю. Бромлей; маҳаллий олимлардан: К. Шониёзов, А. Асқаров, У. Абдуллаев, И. Жабборов кабиларни киритиш мумкин.

2. **Конструктивизм** (лотинча “constructo” – “қурилиш”, “тузилиш”) назарияси тарафдорлари умуман “этнос” тушунчаси, унинг тарихий тамойиллари, ўз-ўзидан эволюцион равишда шаклланиши, бу жараённинг табиий равишда кечишига оид фикрларни буткул рад этади. Бу ёндашув тарафдорларининг асосий ғоялари ҳар бир халқнинг ёки миллатнинг шаклланишида албатта ташқи таъсир, маълум белги, қонун-қоидалар, урф-одат нормаларининг таъсирини бирламчи аҳамиятга эга бўлганини очиб бериш атрофида қурилган.

Дунёда бу йўналиш тарафдорлари етарлича бўлиб, улар қаторида ғарблик олимлар: Б. Андерсон (Benedict Anderson), Э. Геллнер (Ernest Gellner), Ф. Барт (Fredrik Barth), Э. Хобсбаум (Eric John Ernest Hobsbawm); совет ва рус олимларидан: В. Тишков, В. Воронков, В. Малахов, С. Кардинская, Е. Белкова, Ю. Олейникова, С. Мадюкова, К. Резникова; маҳаллий тадқиқотчилардан А. Илҳамов, В. Хан, И. Хўжахонов, М. Асқаров, Ё. Ортиқов ва бошқаларни санаб ўтиш мумкин.

Конструктивизм ёндашув вакиллари Ф. Барт, Э. Геллнер, Э. Хобсбаум, В. Тишков ва бошқалар этникликни ижтимоий ўзига хосликнинг энг кенг категорияси сифатида белгилайдилар. Улар этник туйғу ва унинг мазмунида шаклланган тушунча ва таълимотларни ёзувчилар, олимлар, сиёсатчилар ёки ижтимоий институтлар томонидан атайлаб яратилган “ақлий қурилиш” эканлигидан келиб чиқади. Ўзбекистон этнологиясида конструктивизм ёндашуви асосида масалани бевосита тадқиқ этган тадқиқотчилар санокли бўлсада, ўз илмий ишларида ушбу назарий қарашлардан фойдаланиб келаётган илмий изланувчилар ортиб бораётганини кўриш мумкин. Бу эса маҳаллий тадқиқотчиларнинг Европа ва АҚШда ривож топган илмий назарияларни тобора чуқурроқ ўргана бошлагани, масаланинг моҳиятини тушунган ҳолда “этнос

назарияси” ҳам маънан, ҳам методологик жиҳатдан эскиргани, замонавий ҳодисаларни тушуниб етишда кўпроқ конструктивизмга асосланган қарашлар мос тушишини англай бошлаганидан далолат беради.

3. **Инструментализм** (лотинча “instrumentum” – “восита”, “қурол”) америкалик файласуф Жон Дьюи (John Dewey) (1859-1952) ёндашуви бўлиб, унга кўра тасвирлар, тушунчалар ва назариялар амалий натижага эришиш, атроф-муҳитга мослашиш учун восита, қурол сифатида талқин этилади. Бу ёндашув тарафдорлари турли халқ ёки миллатнинг шаклланишида ҳукумат, давлат бошқарув органлари ёки етакчи шахслар томонидан олиб борилган сиёсат асосий восита бўлиб хизмат қилган, деган қарашлар атрофида бирлашган.

Инструментализм йўналиши вакилларига А. Коен (Abner Cohen), Н. Глейзер (Nathan Glazer), А. Петерсон-Ройс (Anyu Peterson Royce), Д. Мойнихэн (Daniel Patrick Moynihan), Дж. Нейджел (Joane Nagel), Д. Горовиц (Donald L. Horowitz), С. Олзак (Susan Olzak), Дж. Де Вос (George De Vos) каби хорижлик, М. Губогло, Л. Дробижева, З. Сикевич, В. Ядов ва бошқа рус тадқиқотчиларини киритиш мумкин.

Инструменталистик ёндашув тарафдорлари жамиятдаги инсонлар гуруҳлари ўртасидаги тафовутлар ҳар бир гуруҳнинг этник ўзига хослигини шакллантириш учун асос бўлиб хизмат қилиши мумкинлигидан келиб чиқди, бу эса, ўз навбатида, гуруҳлараро муносабатларнинг моҳиятини белгилаб, этник гуруҳларни ҳаракатга келтиради. Шунинг учун, инструменталистик тушунчалар кўпинча этникликни бегоналашувни енгиш ва этник тенгликни тиклашнинг самарали воситаси, ижтимоий вазиятни барқарорлаштириш қуроли сифатида талқин қилувчи ижтимоий-психологик қарашларга асосланади.

Юқорида келтирилган уч асосий илмий назария бугунги кунда ҳам этнология ва антропология соҳасида ўз ўрнини сақлаб қолмоқда. Фақатгина замонавий ғарб тадқиқотларининг ривожига билан боғлиқ равишда “неоконсерватизм”, “постмодернизм”, “этносимволизм” каби янги йўналишлар шаклланиб, аввалги илмий назарий қарашларни яшовчанлик ва даврга мослашувчанлик қобилятини текширган ҳолда уларнинг маълум камчиликларини бартараф этишга ҳаракат қилган.

Этнология ва антропология фанида кўп йиллардан бери муҳокамалари тўхтамаётган масалалардан бири бу – “этнос” атамаси ва унинг ўзида мужассам этган маъноси ҳисобланади. “Этнос” атамаси ва унинг моҳияти, чегаралари, ўзгармас ва ўзгарувчан қисмлари яқдил таърифга, ўлчамга эга эмас. “Этник” сифатлари таърифи инглиз тилида XV асрда қўлланилиб, асосан насроний ёки яҳудий бўлмаган гуруҳларнинг хусусиятларини билдирган. Ўша пайтда этник атама “мажусий” ёки “бутпараст” каби сўзларга тенг бўлган.

XIX асрда этник сифатлари ўзининг замонавий маъносида “умумий ирқий, маданий, диний ёки лингвистик хусусиятларга тегишли ёки эга бўлган, хусусан, каттарок тизимдаги ирқий ёки бошқа гуруҳни билдирувчи” тушунча сифатида тобора кўпроқ қўлланила бошланди[3]. Фанда энг кўп қўлланиладиган таърифлар қуйидагилардан иборат:

1. Бу сўз юнонча “ethnos” ва унга мос келадиган “ethnikos” сифатдошидан олинган[4];

2. Энциклопедия ва мутахассис олимлар тадқиқотларида “этнос” – умумий тил, умумий иқтисодий ва маданий амалиётга эга бўлган, келиб чиқиши яхлит бўлган одамлар йиғиндиси сифатида таърифланади.

3. Дастлаб жисмоний антрополог ва француз палеоэтнологияси анъаналарининг издошчиси Луи Лоран Габриель де Мортилье (Louis Laurent Gabriel de Mortillet) (1821-1898) биринчилардан бўлиб, ландшафтнинг этник муносабатлар табиатига таъсирини кўрсатиб ўтади. Унинг мулоҳазаларида “этнос” атамасига ўхшаш “etnie” сўзини учратиш мумкин.

4. Этнограф Д. Арзютов ёзишича, “этнос” концепциясининг французча келиб чиқиши ва унинг рус заминига кўчирилиши мамлакатлардаги антропология соҳасининг ягона кўприги эмас.

Шундай қилиб, этнос ва унинг таърифлари, зарурати юзасидан муҳокамалар ҳанузгача якунига етгани йўқ. Олимларнинг бу масалага бўлган ёндашувлари давр ўтгани сари ўзгариб бормоқда. Кимдир этнос ва этниклик жиҳатлари ўзликни англашдаги муҳим восита деб ҳисобласа, бошқалар уни “этноцентризм”, кейинчалик “национализмга”, яъни миллатчиликка олиб келиши мумкин бўлган хавфли восита деб ҳисоблайди.

XX аср бошларида Рус антропологлар жамияти атрофида “этнос назарияси”нинг бир қанча вакиллари тўпланган бўлиб, уларни бир нечта умумий жиҳатлар бирлаштириб турарди:

- аввало, этнос назариясини олиб чиққан олимларнинг аксарияти табиий фанларга юқори ўрин ажратиб, биосоциал табиат қонунларига позитивистик нуқтаи-назардан баҳо берган;
- этноснинг илк тадқиқотчилари жисмоний антропологияни яхши билган;
- маълум маънода география ва географик детерменизм назариясига асосланган;
- немис ва француз антропологиясидан ўрнатилган ҳолда уларнинг баъзи қарашларини рус илм-фанига олиб кирган;
- айниқса жамиятни табиий-тарихий ривожланиш концепцияси ва унинг таркибидаги этнография кўринишида талқин қиладиган француз антропологиясидан таъсирланиш ҳолати мавжудлиги ва б.

Яъни, юқоридаги маълумотлардан кўринадики, “этнос назариясининг” Россия, сўнг бутун Совет иттифоқида тарқалишига француз антропология мактаби ва унинг ёндашувлари катта таъсир кўрсатган. Бу жараёнда жисмоний антрополог, этнограф ва археолог Ф.К. Волковнинг хизматлари катта.

Россияда “этнос”ларга оид қарашларнинг илк муаллифлари ҳисобланган Н. Могилянский (1871-1933) ва С. Широкогоров (1887-1939) ўз вақтида Ф. Волковнинг тадқиқотларидан илҳомланган. С. Широкогоров ўз вақтида у ҳам Парижда таълим олган ва француз антропология мактаби таъсирида бўлган. Бир қанча вақт Россияда фаолият олиб бориб, сўнг Хитойга кўчиб, ўша ерда умрини охиригача турли таълим муассасаларида ишлаган. Аммо ўз қарашларида С. Широкогоров Ф. Волков ва Н. Могилянскийдан фарқ қилган. Яъни у этнографияни этносларнинг моддий, ижтимоий ва маънавий маданиятини тадқиқ этувчи гуманитар фан деб ҳисоблаган. Аммо этнос назариясининг кўплаб бошқа вакилларига ўхшаб у ҳам этноснинг биологик жиҳатларини инкор қилмаган. С. Широкогоров концепцияси тил ва жисмоний антропология маълумотларига асосланиб, халқнинг маълум бир психологик хусусиятларини аниқлашга ҳаракат қилганлиги билан ажралиб туради. Унинг аксарият китобларида, хусусан, “Психоментальный комплекс тунгусов”, “Социальная организация северных тунгусов”, “Социальная организация маньчжур” каби тадқиқотларининг асосий йўналиши у назарда тутганидек, ё уруғ, гуруҳ ёки умуман этнос эди. С. Широкогоров этносни алоҳида гуруҳ сифатида тавсифлашга қаратилган “психо-аклий комплекси” ишлаб чиқди. Фанга киритган “шахсдан ижтимоий гуруҳга ўтиш” қарашлари унинг концепциясининг энг муҳим томони ҳисобланади. Рус этнограф ва антропологлари С. Широкогоров қарашларининг француз этнографи Марсель Мосс (Marcel Mauss) (1872-1950) фикрлари билан ўхшашлигини, унинг француз таълимини олганлиги билан баҳолайди.

Бугунги кунда Ўзбекистонда йиллар давомида ўзгармасдан қолаётган, аслида археолог ва жисмоний антропологларнинг биологик қарашлари асосида шакллантирилган “этнос назарияси” аслида Совет иттифоқининг ўзида ҳам бир вақтлар (XX асрнинг 20-30 йиллари) қаттиқ танқидга учраб, илм-фан доирасидан чиқариб юборилган. Унинг намोёндалари эса биологизм ва расизмда айбланган. Иккинчи жаҳон урушидан сўнг этнос назарияси мавзуси яна қайта кўтарилди, аммо бу сафар И.В. Сталиннинг миллат ҳақидаги

қарашлари доирасида. Шу сабабли, бу назария этнография фанида ўзининг мавқеини тиклаб, илмий қарашларнинг марказий ўрнига кўтарилди. Хусусан, П.Кушнер ўзининг қарашларида Сталиннинг миллат ва миллий маданият ҳақидаги фикрлари нақадар тўғрилиги, миллат эса инсоният жамиятининг сўнгги турларидан бири, этник жамоанинг энг ривожланган кўринишларидан бири эканлиги тўғрисида маълумот келтиради. Пропаганда ва мафкуранинг кучи билан Сталиннинг миллат ва тил ҳақидаги қарашларини методологик жиҳатдан қайтадан янгича руҳда кўриб чиқиш ва этногенез муаммоларига эътиборни кучайтириш мақсадида СССР Фанлар Академияси Этнография институтида турли мажлислар, муҳокамалар ўтказилиб, этнография соҳасининг аниқ мафкуравий мақсади белгилаб берилди. Натижада “этнос назарияси” фаннинг етук олимлари ёрдамида Сталиннинг миллат ва унинг тили тўғрисидаги қарашлари билан чамбарчас боғланди ва бу боғлиқлик бугунги кунгача сақланиб қолмоқда. Тил эса этноснинг бошқа белгилари сингари аввал уруғ, сўнг қабила, элат ва якунда миллатни тилига айланиш босқичларини босиб ўтиб, марксистик социологиянинг қонун-қоидаларига асосан, этник жамоаларни жамиятнинг ривожланиш босқичларига боғлаб берган занжирга айланди. Бу жиҳатни ўз ишларида С. Токарева ва Н. Чебоксаровлар ҳам очиб беришга интилган. Шундай ҳолатда идеологиянинг кучи билан Сталиннинг миллат тўғрисидаги қарашлари этнологиянинг узоқ йиллик назарий асосига айланиб, “совет этнос назарияси” деган ном билан тарихга кирди.

XX асрнинг 50-60 йилларида этнографлар томонидан этник жамоаларнинг турлари бўйича тадқиқотлар бошланиши натижасида жамиятни тирик организмга қиёслаш ҳолатлари пайдо бўлди. Бу ҳолат этнос назариясини яна табиий фанларга яқинлашувига олиб келди. 1966 йилда Ю. Бромлейнинг Этнография институтининг раҳбари бўлиши натижасида этноснинг биологик жиҳатларига урғу янада ортди. Ю. Бромлей ўз қарашларини янада ривожлантириб, этноснинг “дуалистик назарияси”ни таклиф этди[5]. Унинг фикрига кўра, этнос бир томондан, ўзига хос этник хусусиятлардан иборат этник тил, маданият, маросим, этноним ва этник ўзига хосликни мужассам этади. Бошқа томондан эса, этник элементларнинг шаклланиши ва мавжудлиги табиий-географик, ҳудудий, иқтисодий, ижтимоий ва бошқа хусусиятлар билан боғлиқ деб қаралади. Ушбу бўлинишга мувофиқ ҳар қандай этнос “дуал” (дуалистик) хусусиятга эга бўлиб, икки маънода – тор ва кенг маънода намоён бўлади. Тор маънода этносни назария муаллифи “этнико” деб, кенг маънода “этносоциал организм” деб атаган. “Этнос” тушунчасининг тор ва кенг маъноларига ўзбек халқи мисолида оладиган бўлсак, ушбу назарияга кўра, бутун ер шарида яшовчи ўзбеклар этнико бўлса, Ўзбекистонда яшовчи ўзбеклар этноижтимоий организмдир[6:25].

Совет этнография фанида етакчиликни қўлга киритган ва олимларнинг ҳаракати билан бутун иттифоқ давлатларида сингдирилган “этнос назарияси” фақатгина XX асрнинг 80 йиллари охирида қайта кўриб чиқилиб, ҳам методологик жиҳатдан, ҳам сиёсий жиҳатдан танқидга учрай бошлади. “Этнос назарияси”нинг салбий оқибати сифатида қайта қуриш йилларида бўлиб ўтган турли этник можаролар асос қилиб олинди. Чунки иттифоқ давлатларида истиқомат қилувчи халқларни бирламчи (титутельный) ва бирламчи бўлмаган (нетитутельный) қисмларга ажратиш, бирламчи (титутельный) халқлар учун алоҳида миллий давлатни шакллантирилиши, бунинг оқибатида йиллар давомида биргаликда яшаб келган халқлар ўртасида этник ва чегаравий муаммоларнинг ортиши, миллий давлатларда эса миллатчиликка қаратилган кайфиятларнинг ривожланишига сабаб бўлди. Ҳатто “этнос назария”си шакллантирилиб, давлатнинг халқни ўрганишга оид қарашларида асосий ёндашувга айлантирилган бу назария рус олимларининг янги авлоди томонидан “хавфли” деб аталиб, оммавий ва академик доирадан чиқариб ташлаш таклиф қилинди[7].

Юқоридаги фикрларни умумлаштирган ҳолда шуни айтиш мумкинки, бугунги кунда “этнос назарияси” ва унинг тарафдорлари Россия федерацияси ва унинг ташқарисида ҳам ҳамон мавжуд. Хусусан, Ўзбекистон этнологиясида ҳам бу назариянинг

изларини учратиш мумкин. Чунки, айнан шу этнологик назария асосида тарбияланган ва тадқиқотлар олиб борган археолог ҳамда этнолог олимлар ўз фаолиятини давом эттирмоқда. Уларнинг масалага бўлган қарашларида мустақилликнинг 30 йиллигидан сўнг ҳам деярли ўзгаришлар кузатилмади. Этнологик тадқиқотларда эса советча протекционизм, яъни ўз қарашларини ҳимоя қилиш ҳолати ҳамон етакчи бўлиб, имкон қадар ғарбда ривожланган ва дунёнинг катта қисм олимлари томонидан қўллаб-қувватланган янги илмий назариялар инкор қилинмоқда. Ижтимоий ва маданий антропологиянинг янги назарияларини этнология соҳасига олиб кирмоқчи бўлган санокли тадқиқотчилар эса ўзбек халқининг қадимий тарихини инкор этишда, ғарбчиликда, ноилмий қарашларни қўллаб-қувватлашда айбланмоқда.

Шундай бўлса-да, мавжуд назария асосида “ўзбек халқининг этногенези ва этник тарихи” тематик мажмуаси бўйича муаммонинг долзарб, кам ўрганилган ёки мунозарали жиҳатлари этник тарихни давраштириш, халқ шаклланишининг тугалланиш вақти, ўзбек халқининг шаклланишининг ўзига хослиги, ўзбек тили, шунингдек, “ўзбек” халқининг этник шаклланиш жараёни, масалалари ҳанузгача ечимини топмаган [10].

Замонавий Ўзбекистон шароитида Европа ва АҚШда яхши ривож топган, назарий-методологик жиҳатдан анча кенг тадқиқ қилинган ёндашувларни маҳаллий илм-фанга олиб кирилиши жуда муҳим. Чунки фақатгина рақобат, қарама-қарши фикрлар ва илмий мунозара бўлган шароитда миллий менталитет, ўзбекона руҳ ва қадимий маданий меросни ўзида мужассам эта оладиган, шу билан бирга, халқнинг бугунги кундаги юзага келган замонавий муаммоларига ечиб топиб бера оладиган, мажбурий “қолипларга” солинмаган, ёш авлодни фикрлашга ва янгича хулосалар чиқаришга ундайдиган ёндашувни шакллантириш имкони пайдо бўлади. Акс ҳолда ўзбек этнологияси яна узоқ йиллар давомида фақатгина ўтмиш ҳаётининг тавсифи, ўз тарихини қадимийлаштириш, совет даври меросидан воз кечишга чакирувчи, аммо амалда советча “этнос назарияси”дан воз кечмаган фан сифатида сақланиб қолишга мажбур бўлади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Ashirov A. Etnologiya. O'quv qo'llanma. Ikkinchi nashr. – Toshkent: YANGI NASHR, 2014.
2. Shils E. Primordial, Personal, Sacred and Civil Ties: Some Particular Observations on the Relationships of Sociological Research and Theory // The British Journal of Sociology. – London: 1957. Vol. 8. №2. – Pp. 130–145.
3. The Oxford English Dictionary, second ed., 1989. Earlier Version First Published in New English Dictionary, 1891 ed., Online Version March 2012.
4. Mathias, Bös. Ethnicity and Ethnic Groups: Historical Aspects. International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences. – 2015. – Pp. 136–141.
5. Бромлей Ю. В. К вопросу о сущности этноса // «Природа». 1970. №2. – С. 51–55; Ўша муаллиф. Этнос и этнография. – М.: Наука, 1973. – 285 с.; Ўша муаллиф. Очерки теории этноса. – М.: Наука, 1983. – 412 с.; Ўша муаллиф. Очерки теории этноса / Послесл. Н. Я. Бромлей. – 2-е, доп.. – М.: Издательство ЛКИ, 2008. – 440 с.
6. Асқаров А. А. Ўзбек халқининг келиб чиқиш тарихи. – Тошкент: O'zbekiston, 2015.
7. Тишков В. А. От этноса к этничности и после // Этнографическое обозрение, 2016. – № 5. – С. 5–22.
8. Doniyorov, A. K. Scientific-Historical Knowledge is the Basis of Ethnographic Methodology. Turkish Journal of Physiotherapy and Rehabilitation, Nov 26, 2021, 30498-30506.
9. Abirov, V. E. Analysis of Research on the History of the Origin of the Uzbek People in the “New Uzbekistan” Stage // International Journal of multidisciplinary research and analysis. Volume 05, Issue 04. – California: 2022. – Pp. 799–802.

10. Doniyorov, A. K. Problems of Ethnogenesis and Ethnic History of Uzbek People at the Current Stage. *PalArch's Journal of Archaeology of Egypt/Egyptology*, 2020. 17(6), – Pp. 8968–8974.